

8. Коханова О.О. Формування образу «нової радянської жінки» в УСРР (1920–1930-ті рр.): вимоги часу чи ідеологія радянської влади. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Історія та географія». 2012. Вип. 46. С. 20–23.

9. Лурье. Итоги и впечатления беспартийной конференции. Страницка работницы. 1920. № 2. С. 1.

10. Міненко Д. Аборт: легалізація чи Заборона. Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журна. 2018. №5. Режим доступу: <https://nauka-online.com/ua/publications/yurisprudentsiya/2018/5/abort-legalizatsiya-ili-zapret/> (дата звернення: 23.11.2020).

11. Непіпенко Л.П. Гендерна ідеологія та гендерна політика в радянській політичній культурі України періоду НЕПу. Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 145(1). С. 116–123. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2019\\_145\(1\)\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(1)_26). (дата звернення: 23.11.2020).

12. Розовик О. Жінки в громадсько-політичному та соціально-культурному житті УРСР (1920-ті роки). Вінниця: НІЛАН-ЛТД. 2014. 454 с.

**13. Собрание Указонений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. 1919. № 12. С. 143-145.**

14. Українські жінки у горнилі модернізації. Національна академія наук України; заг. ред. О. Кісь. Харків. Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 303 с.

**Олена Гринь,**  
*доцентка кафедри історії України,  
археології та краєзнавства  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,  
кандидатка історичних наук*

## **ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ**

Процеси, які тривають в сучасній українській освіті, зокрема, включення до європейського освітнього простору, зумовлюють необхідність посилення уваги до гендерного виховання. Розуміння проявів гендерної нерівності та її наслідків є важливим для становлення демократичного громадянського суспільства.

Потужні можливості щодо гендерного виховання має інтеграція його окремих аспектів у предмети гуманітарного циклу, у тому числі історію. Слід зазначити, що метою історичної освіти у старшій школі є формування в учнів «національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті

осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України у історичному контексті» [6, с. 42]. Досягнення цієї мети безперечно передбачає імплементацію гендерного підходу у освітній процес.

У статті розглянуто приклади впровадження гендерної проблематики у процесі викладання історії у старших класах (з досвіду роботи з учнями 10–11 класів Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради).

Оновлення змісту історичної освіти, а також концептуальних підходів до форм і методів викладання історії, яке триває нині, сприяло збільшенню уваги до гендерної проблематики, відтак у навчальних програмах з «Історії України» та «Всесвітньої історії» з'явилися відповідні теми практичних занять [5; 6]. Так, на занятті «Перша світова війна як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати» на підставі аналізу писемних та зображальних джерел війна розглядається як трагедія для усіх, кого було втягнуто у її вир («Історія України», 10 клас).

Втім, диспропорція у співвідношенні матеріалу Програми та підручників щодо діяльності чоловіків і жінок лишається. Так, у 10 класі запропоновано 45 історичних постатей з історії України, чия діяльність повинні вміти характеризувати учні (у межах теми кількох чи одну на вибір), з яких лише дві жінки – Олена Вітер та Олена Теліга. Вони фігурують в одній темі – «Україна в роки Другої світової війни», що може створити хибне враження, ніби впродовж 1914–1939 рр. історію продовжували творити чоловіки, а жінок, які б відзначилися у будь-якій сфері діяльності, українська історія не має. У 11 класі з 41 статі, винесеною Програмою, 5 жіночих: Катерина Білокур, Тетяна Яблонська, Ліна Костенко, Алла Горська, Марія Приймаченко. Ці приклади засвідчують, що у концептуальних підходах до викладання історії, попри певні покращення, продовжує переважати «негласна дискримінаційна традиція» [2, с. 166], а у змісті навчального матеріалу досі панує політична історія, у якій з об'єктивних причин чоловіки у ХХ ст. продовжували обіймати домінуюче становище.

За таких умов доволі ефективним шляхом інтеграції гендерного підходу до навчальної діяльності є розставлення певних акцентів під час аналізу історичних процесів чи подій. При цьому доречними є форми та методи роботи, які мотивують пізнавальну діяльність учнів, сприяють їх активному залученню до обговорення, насамперед інтерактивні [4, с. 16].

Значну ефективність при обговоренні гендерної проблематики засвідчили технології опрацювання дискусійних питань: займи позицію і зміни позицію, дискусія, дебати тощо. Питання, які можуть бути у центрі обговорення: «Чому Нова Зеландія стала першою країною світу, яка надала виборче право жінкам, а Швейцарія зробила це останньою з європейських країн?», «Жінка-політик в історії: успішний приклад для наслідування чи виняток з правил?», «Чи існує

проблема гендерної дискримінації на сучасному етапі розвитку людства?», «Жінки у радянській системі: звільнення чи рабство?» тощо.

Доцільними є форми роботи, які передбачають елементи самостійної дослідницької діяльності: учнівські повідомлення, презентації, індивідуальні та групові проєкти тощо. Вони дозволяють певною мірою заповнити ті прогалини, які поки що присутні у підручнику з історії, а також сприяють формуванню в учнів умінь аналізувати різні джерела інформації, використовувати цифрові технології, працювати в команді. Наприклад, по темі «Українська революція» (10 клас) доречним є проєкт, присвячений ролі жінок у становленні УНР [1, с. 34].

При вивченні теми «Україна у роки Другої світової війни» (10 клас) гендерно збалансованим є розгляд не лише жіночої праці у тилу, але й участь у Русі Опору (зокрема, проєкт «Участь жінок в ОУН та УПА») та «Жінки на фронтах Другої світової війни». Слід зазначити, що з даної проблематики у інформаційному полі накопичено значний масив напрацювань, який уможливає якісну підготовку учнів. Так, Українським інститутом національної пам'яті організовано інформаційно-просвітницьку кампанію «Війна не робить винятків. Жіночі історії Другої світової», у ході якої було підготовлено серію інформаційних матеріалів, відеороликів та плакатів [3].

Наскрізною лінією через 10–11 класи може проходити запропонований Програмою навчальний проєкт з всесвітньої історії «Жінки у війнах ХХ ст. (соціальні статуси і життєві долі)».

При розгляді теми «Збройна агресія Росії на Сході України» (11 клас) жваву реакцію учнів викликало обговорення книги «Дівчата зрізають коси» Є. Подобної, що містить спогади 25 жінок, які у складі Збройних сил України та добровольчих підрозділів брали участь у АТО у 2014–2018 рр. [7].

Проєкт «Революція у моді після Першої світової війни» (10 клас, «Всесвітня історія») сприяє усвідомленню взаємозв'язку соціальних аспектів одягу та змін у становищі жінок.

Доцільним є проєкт «Історії успіху». Дослідження прикладів реалізації жінок у різних сферах діяльності у ХХ – на початку ХХІ ст. сприяє формуванню в учнів розуміння, як обирати дієві життєві стратегії, вихованню гендерної толерантності.

Практичні заняття з історії України та всесвітньої історії мають значні можливості щодо аналізу писемних та зображальних джерел. Так, на занятті «Зміна ролі чоловіка і жінки в повсякденному житті в умовах війни» на підставі аналізу фотографій, спогадів та листування, статистичних даних обговорюємо непросту картину повсякдення у надзвичайних історичних обставинах.

До практичних занять, присвячених повсякденню 1960–1990-х рр., доцільно залучати зібрані учнями усні свідчення, частина запитань у яких стосується гендерних практик.

Під час розгляду «Тенденцій розвитку держав Північної Америки та Західної Європи» у другій половині ХХ ст. теза про зрівняння жінок у правах з чоловіками потребує уточнення, які саме міжнародні акти закріпили правову рівність. Доречним є аналіз фрагментів джерел, насамперед Статуту ООН 1945 р. та Загальної декларації прав людини 1948 р.

Аналіз зображальних джерел з гендерної проблематики – фотографій, плакатів, карикатур сприяє розвитку візуальної та інформаційної грамотності, а також критичного мислення.

Творчі завдання, наприклад, написання від імені дівчини, яка живе за часів реформ Кемаля Ататюрка, листа чи запису у щоденнику, сприяють кращому засвоєнню інформації, оскільки вона набуває емоційного забарвлення.

Таким чином, процес історичної освіти у старшій школі має значний потенціал щодо залучення гендерної проблематики. Застосування гендерного підходу на уроках історії сприяє формуванню в учнів уявлень про гендерну рівність як вагому складову забезпечення прав людини, руйнуванню стереотипів щодо суспільних ролей, толерантному ставленню до представників обох статей, критичному розумінню соціально-політичної ситуації в країні та світі.

#### **Джерела та література:**

1. Буткалюк Г. В. Аналіз впливу шкільного підручника з історії на формування гендерної ідентичності учнів старшої школи. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 29–36. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr\\_2014\\_34\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_34_6).
2. Буткалюк Г. В. Гендерний підхід у викладанні історії учням старших класів загальноосвітньої школи. Теоретичні питання культури, освіти і виховання: Збірник наукових праць. Київ: Вид. центр КНЛУ. Вип. 47. 2013. 165 – 168.
3. Жіночі історії Другої світової. Український інститут національної пам'яті. URL : <https://old.uinp.gov.ua/page/zhinochi-istorii-drugoi-svitovoi>.
4. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти. Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
5. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. Всесвітня історія, 10–11 класи» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804). URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58972/>.
6. Наказ від 21 лютого 2019 р. № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5–9 класів та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://cutt.ly/ahIqv0C>.
7. Подобна Є. Дівчата зрізають коси. Книга спогадів. Київ: Люта справа, 2018. 346 с.